

מלכה בצאתה וקבצנית בביתה

נורית גוברין, *נוסעת אלמונית – שלומית פלאום: חיים ויצירה*, הוצאת כרמל, ירושלים, 2005, 375 עמ'

"שלומית פלאום היתה עיתונאית מחוננת בעלת חושים עיתונאיים מחודדים ביותר. היא התכוננה היטב לפגישותיה עם אישים מפורסמים בכל מקום בעולם, ידעה למצוא מסילות ללבם, לדובב אותם ואף קיבלה הזמנות להתארח בבתייהם הפרטיים. [...] בכל מקום יכלה לשוחח עם פשוטי עם ועם שועי עולם" – כך כותבת פרופ' נורית גוברין על פן אחד מרבים באישיותה של אשה מיוחדת, וכיום נשכחת, שזיה בארץ במשך עשרות שנים, אך לפי הספר, רוב הזמן עשתה בנסיעות ברחבי העולם.

אם להשליך על ימינו, ועל הטלוויזיה, שלומית פלאום הייתה גרסה מוקדמת של אייל פלד ו"מסע עולמי" שלו. רוב פגישותיה וריאיונותיה היו הרחק מהארץ, תוך הדגשה על הודו – וגם בכך היא יכולה להיחשב לחלוצה. נורית גוברין עוקבת אחריה צעד אחר צעד, ומקום מרכזי תופסות בספר פגישותיה עם המשורר ההודי הנודע, רבינדראט טאגור. שנתיים תמימות היא התגוררה באשראם שלו, שאנטיניקטן ("נוה שלום"), לימדה שם ילדים, החליפה אתו דעות והייתה – לפי המתואר – מבאיביתו הקרובים.

פלאום, ילידת 1893 (קובנה, ליטא, אז בתחום רוסיה הצארית), עלתה לארץ-ישראל בגיל 18, והייתה כאן גננת ומחנכת, השתתפה ב"מלחמת השפות" שבסופה ניצחה העברית את הגרמנית, לימדה בדמשק לאחר מלחמת העולם הראשונה, ושוב בארץ-ישראל. בין לבין, ובעיקר בתקופות זמן ממושכות כשלעצמן, היא סירה בעולם, לבדה, מבלי שתקעה יתד במקום כלשהו או הקימה משפחה. כאמור, דומה שהיה לה דחף עז להיפגש עם גדולי עולם – שליטים, נסיכים, מדינאים, סופרים ומחנכים. עם טאגור נפגשה לא רק בהודו, אלא גם בארצות שבהן ביקר, וכן החליפה אתו מכתבים במשך שנים, עד פטירתו ב-1941.

את חוויותיה האישיות ואת דיווחיה על מסעותיה פרסמה בכמות שונות, מהן עיתונים יומיים, שבועונים ותקופונים בארץ ובעולם. כך לדוגמה, בשבועון הספרותי *על המשמר*, שהופיע בירושלים בשנות העשרים (ללא קשר ליומון בשם זה שראה אור מאוחר יותר), הופיעו רשמי חייה בהודו ב-1923, בשמונה המשכים. היא נחשבה בארץ למומחית הגדולה ביותר לטאגור, וכתבה עליו עשרות רשימות ומאמרים – בעיתונים וכתבי-עת, וכן ספר שלם, שהופיע ב-1946: "רבינדראט טאגור – המשורר, הפילוסוף, הסופר, המחנך, הקומפוזיטור, הצייר, המרצה והנוסע" (הוצאת שאנטי, ירושלים, 213 עמ'). ספר נוסף שכתבה עוד לפני כן, "בת ישראל נודדת – זכרונות, מסעות, פגישות", הופיע בירושלים ב-1935.

מאמריה וספריה של שלומית פלאום מגלים עולמות רחוקים ובלתי-מוכרים, וכוללים לעתים מידע מפתיע. היא גם הרבתה לשרטט ולאייר אישים ומראות שבהם נתקלה, ונורית גוברין כללה רבים מאיוריה בספר.

שלומית פלאום ראתה עצמה תמיד כיהודיה גאה, וככתב ארץ-ישראל. הדבר הביאה לא אחת לוויכוחים ולעימותים, אולם היא לא

העלתה על דעתה לוותר בנושאים אלה. למרבה הצער בארץ-ישראל, ולאחר מכן ממדינת ישראל (היא נפטרה בירושלים ב-1963), היא נחשבה לזרה ומוזרה, "אשה שנשכחה עוד בחייה – מלכה בצאתה וקבצנית בביתה", כהגדרתה של נורית גוברין. יכול כתיבתה הרב ספון כיום בספרים שנשכחו ובעיתונים ישנים, וראויה נורית גוברין לכל שבח על שחשפה פנינה ספרותית-עיתונאית זו.

מרדכי נאור

"גשר" על מים סוערים?

Olga Gershenson, *Gesher: Russian theatre in Israel — a study of cultural colonization*, New York, Peter Lang, 2005, 215 pp.

אלה מאתנו שנזקקו לעתים ל"טור השביעי" של אלתרמן, בזמן אמת או שנים אחרי שהטורים הופיעו, זוכרים אולי את שירו על "הנקודה היהודית". שם מאוחסנת תמצית יהדותו של נושא הנקודה, וכמו אקדחו של צ'כוב, מרגע שנגלתה, חזקה עליה שתפעל ותשפיע. ואפשר שזהו אחד מצפני הספר: הנקודה היהודית פלוס צ'כוב שווים, אולי, תיאטרון "רוסי" בישראל.

מחברת הספר – ד"ר אולגה גרשנזון – באה לישראל מרוסיה, והמשיכה אחר כך לארה"ב, שם היא מרצה באוניברסיטת מאסצ'וסטס, אמהרסט. בספרה היא מנסה לעשות להטוט לא פשוט: להסיר את המסכה מפניהם של אנשים שעניינם דווקא במסכות, בתחפושות, בטשטוש מכון של גבולות אמת ובדיון. "להסיר את המסכה" כאן, אין פירושו לחשוף תחבולות להרע. זהו ניסיון לספר את סיפורו של תיאטרון *גשר* כמפגש בין תרבויות. נראה כי המחברת החוקרת החליטה מראש להימנע מ"סכריניות", היפר-רומנטיקה ו"שמאלץ" המתבקשים במפגש כזה. החלטתה העקרונית ניתנת להבנה, ויש בה היגיון אקדמי, אך בכך גזרה גרשנזון על חיבורה שרומן רוסי, עם *גשר*, לא יהיה בו. התוצאה היא יותר התנגשות מאשר חיבור.

בספר יש סקירה היסטורית של *גשר* ופעלו, תקציבים, שמות, רחובות ובניינים בהם פעל התיאטרון, אֶזְכוּר שמות הצגות ובמאים (בעצם במאי – ייבגני אריה האחד והיחיד), ועוד פרטים ובניי פרטים שיוכלו לסייע במחקר היסטורי שיעשה כאן ודאי בעוד דור או שניים. אבל כל אלה, אם להישאר בשפת התיאטרון, הם בעיקר התפאורה. החלק המרכזי של הספר עוסק, כאמור, בהתנגשות בין תרבויות. זה לא תיק מספר כך וכך, תיאטרון *גשר* נגד מדינת ישראל או להפך, אבל זה מאבק: רוסיות נגד ישראליות, חדשים מול ותיקים, הם ואנחנו – כשהחלק הזה, הם ואנחנו, קצת מתערבב, גם על במת *גשר*, גם בספרה של גרשנזון.

השאלה המלווה כל מאבק, "מי המנצח?", מרחפת לאורך הספר כולו, גם אם אינה מופיעה במפורש. והתשובה לה, שדווקא נמסרת בבחירות יחסית, מערפלת עוד יותר את התמונה הסבוכה ממילא: על פי הספר (וגם לעניות דעתי – י.ש.), הצגת הדגל של *גשר* היא "כפר" של יהושע סובול, בן הארץ הזו, אך גם בנם של מהגרים-עולים מרוסיה של פעם, שמחזהו העוסק במהגרים "רוסים" לארץ ישראל מבוצע בידי מהגרים "רוסים" למדינת ישראל. גלגול דורות?